

YENİ EKONOMİ, REKABET VE REKABET POLİTİKALARI

S. Alev Söylemez^(*)

The US economy has performed extraordinarily well in the recent years. There has been a wave of innovation associated with both the production and use of information technology that has been translated into improved US economic performance. Hence, the term "new economy" has been used extensively in the end of 1990's to imply the performance of the US economy and in particular the part of its economy that is linked to information and communications technology (ICT). It reflects a view of the new economy has also been employed to signal that the working of the economy may have significantly changed, with rules, principles and institutions different from those of the old economy. There are still ongoing debates in economic thinking on innovation – related issues and has yet to reach consensus. Even the relationship between concentration and innovation is a matter of economic debate. This study considers the different economic characteristics of new economy, draws out the implications of these characteristics for competition policy.

1. Giriş

1980'li yıllar, dünyada yeni bir iletişim devriminin başladığı yıllardı. İletişim teknolojisindeki gelişmeler, iletişim alanında önemli dönüşümlere neden olmuştu. Bilgi ürününün dağıtımında gerekli olan sürecin anlamlı ölçüde azalması ve daha önceleri oldukça maliyetli olan geleneksel dağıtım teknolojilerinin yerini daha az maliyetli teknolojilere bırakması, bilgi ürün ve hizmetlerinin oldukça geniş bir alana yayılma olanağına kavuşması ve dünya çapında bir pazar oluşumunu hızlandırması, yaşanan teknolojik gelişmelerle ilgiliydi.

Yaşanan bu teknolojik gelişmelerin ardında ise, önde gelen gelişmiş ülkelerin politika hedef ve önceliklerindeki değişikliklerin önemli payı olduğu söylenebilir. 1970'lerin sonunda ağırlığını gittikçe duyuran

(*) Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, İktisat Bölümü

stagflasyon olgusuna çözüm arayışları içinde yeni bir yatırım alanı olarak "enformasyon teknolojilerine dayalı sanayi politikaları" gündeme gelmiş; enformasyon yatırımlarının çoğaltan etkisinin büyüme ve istihdam üzerinde olumlu etkileri olacağı beklentisi, çoğu ülkede giderek egemen bir görüş olarak yaygınlaşmaya başlamıştı. Diğer yandan yine aynı süreçte hemen hemen tüm dünyayı saran neo liberal iktisat politikaları da bu alanda etkisini göstermişti.

Bu aşamada, telekomünikasyon alanında önemli ölçüde deregülasyona gidildiği görüldü ve daha önce oldukça sıkı düzenlemelere tabi olan alanlarda serbest rekabetçi politikalar öne çıktı. Söz konusu süreç içinde, pek çok ülkede kamu tekellerinin kırıldığı ve artan hizmet talebi ve çeşitliliğini karşılamak üzere eski network sistemlerinin baştan aşağı yenilendiği gözlemlendi.

1990'lı yıllar ise enformasyon ve iletişim teknolojilerinde yeniliklerin ivme kazandığı ve 1980'li yıllarda yapılan yatırımların sonuçlarının görüldüğü yıllar oldu. Dijital ekonominin her yerde arttığı, araştırma ve yeniliklerin hızla ilerlediği, bilgi ve hünerli işgücünün hiç olmadığı kadar önem kazandığı bir süreç başladı. Özellikle 1995 yılından itibaren gelişen yenilik dalgası ile birlikte, World Wide Web teknolojisi, browser temelinde hızla ilerledi. İnternet tabanlı teknolojiler, görsel ve işitsel verilerin aynı anda iletilmesini sağladı. Böylece bugünkü iletişim sistemi, çok geniş bir kapasiteye ve esnekliğe sahip oldu, maliyet ve fiyatları aşağıya çekti. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin donanımı ve yazılımı için talepteki artış, küçük endüstrilerin büyüyen endüstrilere dönüşmesine katkıda bulundu, sektörü karlı kıldı. Bu yeni ve artan altyapı yatırımları, e-mail ve B2B (business to business) gibi yeni uygulamaların doğmasına olanak sağladı. İnternet aynı zamanda mega medya firmalarının (Microsoft - Intel ve Time Warner - Disney vb.) dikey entegrasyonuna zemin hazırladı. Tüm bunlar enformasyon teknolojilerini kullanan diğer yatırımları ve iş yaşamındaki yeni uygulamaları ateşledi. Bunların bazıları anlamlı verimlilik kazançlarıyla birleşti (OECD, 2000: 50).

Diğer yandan, 1990'lı yıllar aynı zamanda ABD ekonomisinin alışılmışın ötesinde bir performans sergilediği yıllar oldu. Yüksek büyüme, düşük enflasyon ve belirgin bir biçimde düşen işsizlik oranları 1990'lı yıllar boyunca istikrarlı bir biçimde devam etti. Ekonominin gösterdiği bu yüksek performansın temelinde ise, ülkede, diğer tüm ülkelere göre daha fazla ölçüde gerçekleştirilen geniş çaplı enformasyon ve iletişim yatırımları olduğu

konusunda yaygın bir fikir birliği oluştu. Bu bakış açısı içinde enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yaygın bir biçimde üretimi ve kullanılması, ülkede alışılmışın ötesinde etkiler göstermekte, diğer yandan bu teknolojilerdeki hızlı yenilikler, bu etkilerin geniş bir alana yayılmasına neden olmaktaydı. İşte bu aşamada 1990'ların sonunda "yeni ekonomi" bir kavram olarak gündeme geldi. Yeni ekonomi, bir yandan 90'lı yıllardaki ABD deneyimini ve bu deneyimin enformasyon ve iletişim teknolojileri ile bağlantısını vurgularken; diğer yandan global rekabet ve hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte, artık ekonomilerin kuralları, ilkeleri ve kurumlarıyla bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiğini ima etmektedir.⁽¹⁾

2. Yeni Ekonomi – Eski Ekonomi

Yeni ekonomiye ait ürün ve hizmetler, enformasyon ve iletişim teknolojilerine ait hizmetlerdir. En geniş tanımıyla enformasyonun bilgiye dönüşmesi ve bilginin yönetimi, işlenmesi ve dağıtımı ile ilgili endüstrilerdir. Bilgisayar, yazılımlar, telekomünikasyon, yarı iletkenler, internet gibi yüksek teknoloji ürünleri ve bunların hizmetleridir. Bunun yanı sıra biyoteknik, genetik gibi endüstriler de yeni ekonomiye ait endüstrilerdir. Bu ürün ve hizmetlerin, ekonomiye temel olarak iki şekilde katkıda bulunduğu öne sürülür. Öncelikle enformasyon ve iletişim endüstrileri başlı başına ele alınmalıdır. Bu "imalattaki endüstriler" imalat süreci içinde yarattıkları ileri ve geri doğru bağlantılarla, ekonomide farklı ve güçlü etkiler yaratmaktadır. Diğer yandan bu teknolojileri bir "girdi" olarak kullanan ve uygulayan sektörlerde anlamlı ölçüde verimlilik artışları gözlenmektedir. Örneğin; elektronik veri sistemlerini ve ofis otomasyon sistemlerini kullanan firmalar, gelişmiş bilgisayarlar ve internet aracılığı ile önemli ölçüde tasarruflar sağlamakta ve bu tasarruflar, verimlilik ve etkinliklerini arttırmaktadır. Ancak enformasyon teknolojilerinin başarılı

[1] Çeşitli kaynaklarda yeni ekonominin tanımı, görece olarak daha dar veya geniş olarak yapılmaktadır. Enformasyon teknolojilerinin ekonomiye olan etkilerine, tümüyle şüpheli yaklaşan bakış açıları olduğu gibi (Örneğin, Gordon R.J; 2000), daha ihtiyatlı bir bakış açısını benimseyenler, ICT'lerin, çıktı ve verimlilik artışlarında "hızlandırıcı" bir rolü olduğunu belirtmekle yetinmektedir (Örneğin, Bosworth ve Triplett; 2000). Daha uça ise, yeni bir "rönesans" çağının başladığı ve ekonomide temel yasaları da içine alan önemli bir dönüşümün yaşandığının altı çizilmektedir (Örneğin Kelly 1997). Shapiro ve Varian ise (1999) teknolojinin değiştiğini ama ekonomik yasaların aynı kaldığını vurgular. Aslında, yeni ekonomiyi tanımlarken "new economics" değil de, "new economy" kullanılmasının nedeni; temel ekonomik yasaların değişmediğini, ama buna karşılık, yöntemlerin, ilkelerin, iş stratejilerinin ve kurumların değiştiğinin öne sürülmesidir. Bu konuda genel bir konsensus olduğu söylenebilir.

olarak kullanılabilmesi, iş sürecinde, organizasyon yapısında, hünerli işgücünde, ürün yeniliklerinde ve hizmetlerin ulaştırılmasında "esaslı" değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir (Brynjolffson, Hitt, 1997). Bu anlayış doğrultusunda, geleneksel yöntemlerle üretim yapan işletmeler, yüksek teknoloji ürünlerini bir "sermaye girdisi" olarak kullanmaya ve gerekli olan organizasyon sürecini yaşama geçirmeye başladıklarında elde edecekleri geniş kazanımlarla birlikte yeni ekonominin kurallarına tabi olacaktır. Bu adaptasyon süreci ise, "eski" ve "yeni"ekonomi ayrımı arasındaki çizgiyi önemli ölçüde belirsiz kılmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken nokta, yeni ekonominin, ekonominin temel yasalarının değişmesinden çok, mikro ve makro birimlerde bir zihniyet ve anlayış değişikliğini ima etmesidir. Teknolojik alt yapı olanaklarının sağlanması gerekli ama yeterli şart değildir. Dolayısıyla enformasyon ve iletişim endüstrilerden elde edilebilecek getirinin maksimize edilmesi, "oyunun yeni kurallarına" uyum sağlamakla mümkün olabilecektir. Bu, hem firma ve endüstri seviyesinde, hem de ülke ekonomileri ve global ekonomi için böyledir. Aşağıdaki tabloda, bu anlamda eski ve yeni ekonomi arasındaki temel farklılıklar ortaya konmuştur.

Tablo 1: Eski ve Yeni Ekonominin Ana Temaları

KONULAR	ESKİ EKONOMİ	YENİ EKONOMİ
<i>Ekonomi genelindeki özellikler</i>		
Piyasa	Duragan	Dinamik
Rekabet Alanı	Ulusal	Global
Organizasyon Biçimi	Hiyerarşik, Bürokratik	Network temelli
<i>Endüstri</i>		
Üretimin Organizasyonu	Kitle Üretimi	Esnek Üretim
Büyüme Yönlendiren Temel Unsurlar	Sermaye / Emek	Yenilikler / Bilgi
Teknoloji Yönlendiren Temel Unsurlar	Makineleşme	Dijitalleşme
Rekabet Avantajının Kaynağı	Ölçek Ekonomileri ile Düşen Maliyetler	Yenilikler, Kalite, Piyasanın Önceliği ve Maliyet
Araştırma ve Yeniliklerin Önemi	Az-Orta	Yüksek
Diğer Firmalarla İlişkiler	Bireysel	İşbirliği ve Anlaşmalar
<i>İşgücü:</i>		
Politik Hedefler	Tam İstihdam	Yüksek Reel Ücret ve Gelirler
Uzmanlıklar	Belirli işlerde Uzmanlık	Geniş Uzmanlık Alanı ve Farklı Alanlarda Uygulama
Gerekli Eğitim	Bir Uzmanlık Alanı veya Derece	Yaşam Boyu Öğrenme
Çalışan - Yönetim İlişkileri İstihdamın doğası	Çatışan Duragan	İşbirlikçi Risk ve Fırsatlar Piyasası
<i>Hükümet:</i>		
İş Dünyası-Hükümet İlişkileri	Baskı Gerektiren	Fırsatların Artması İçin Cesaret Veren
Hükümet Düzenlemeleri	Kumanda ve Kontrol	Piyasa Araçları ve Esneklik

Kaynak: *Progressive Policy Institute Technology, Innovation, and New Economy Project "New Economy Index" 1998:7*

Tabloda görüldüğü gibi, felsefe, ilke, kurum, yöntem ve kurallar, yeni ekonomi ile birlikte yeniden tanımlanmaya başlanmıştır.

3. Yeni Ekonomi ve Rekabet

Yeni ekonomi alanında, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra çok sayıda çalışma ortaya çıkmaya başladı. Yeni teknolojilerin ekonomiye olan olası etkileri ve sonuçlarının pek çok model ve çalışmaya kaynaklık

ettiği ve bu çalışmaların geniş bir alana yayıldığı gözlemlendi. Bu durum, yeni ekonomi araştırmalarında gündemin oldukça yoğun olmasıyla ilişkiliydi. Bir yandan; sanayi ve hizmetler sektöründeki ürünlere göre farklı bir niteliğe sahip olan bilgi endüstrisindeki ürünlerin üretim, dağıtım, maliyet ve finansman koşullarındaki sıra dışı özelliklerin tanımlanmasına ihtiyaç duyuluyor; diğer yandan, hem enformasyon teknolojisinin hem de bu teknolojileri kullanan endüstrilerin mikro ve makro ekonomik alanda yarattığı farklı etkilerin sorgulanması gerekiyordu. Tüm bu etkilerle birlikte ihracat ve ithalatın, sermaye akımlarının, finans, iletişim ve hatta şirket kavramlarının ekonomik anlamda geçirdiği değişim sürecinin analiz edilmesi gerekiyordu.

Ne var ki, yeni ekonomi literatürünü oluşturan bu çalışmalar, çoğu alanda farklı bakış açıları barındırmaktadır. Bu alanlardan biri de "uygun rekabet" politikalarının nasıl olması gerektiği konusunda odaklanmakta ve bu alanda yapılan gözlem ve değerlendirmelerin de oldukça farklı yaklaşımlar sergilediği gözlenmektedir.

Piyasaya giriş engellerinin olmadığı, dolayısıyla tekelleşme olgusunun gündemde tutulmasının anlamsız olduğunu savunan bakış açıları olsa da, yaygın olarak, tekelleşmenin yeni ekonomide kaçınılmaz bir süreç olduğu ve yeni ekonominin kendine özgü üretim koşullarının tekelleşmeyi kaçınılmaz hale getirdiği belirtilmektedir. Tekeller, artık bu piyasalarda bir "kurallı" temsil etmektedir ve somut durumlara özgü geçerli çözümler gerekmektedir. Geçerli çözüm önerileri konusunda da gözlem ve değerlendirmeler, önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınacak bu bakış açılarından birinde, tekelleşmenin eski ve yeni ekonomi tartışmalarından bağımsız olduğu, meşru olmayan tekелci eğilimlere devletin müdahale etmesinin zorunlu olduğu öne sürülür. Diğer bakış içinde ise, yasal ve ekonomik platformlarda meşruiyet kavramı sorgulanır. Eğer bu kavram, rakiplerin veya tüketicilerin zarar görmesi veya piyasaların tanıdık rekabet koşullarından uzaklaşması olarak ele alınıyorsa, artık geleneksel rekabetçi politikalar geçersizdir. Kaldı ki yeni ekonomi süreci içinde tekel olgusunun dinamik etkileri göz ardı edilmemelidir. Bu koşullar altında, piyasanın kendine özgü koşulları daha farklı değerlendirmeleri ve politikaları gerektirmektedir.

4. Rekabet Koşullarında Etkili Olan Faktörler

Yeni ekonominin kendine özgü bir takım eğilimler barındırdığı ve bu eğilimlerin bizzatı tekelci bir ortamı yarattığı düşüncesi bazı teorik temellere dayandırılmaktadır. Aşağıda bu teorik temeller ele alınmıştır.

4.1. Network Dışsallıkları

Herhangi bir ekonomik faaliyet sonucu yaratılan fayda, üçüncü kişileri de olumlu veya olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. Eğer üçüncü kişiler, herhangi bir mal ve hizmetin üretiminden bedelini ödemediği olumlu bir şekilde etkileniyorsa, yararlı dışsallıklar, olumsuz bir biçimde etkileniyor ve bu telafi edilmiyorsa zararlı dışsallıklar söz konusudur. Ekonomik faaliyet sonucunda yaratılan fayda ve maliyetler piyasada oluşan fayda ve maliyetleri yansıtmadığı için geleneksel iktisat teorisinde dışsallıklar, bir piyasa başarısılığı olarak ele alınır.

Network dışsallıkları kavramı yeni ekonominin çalışmasında oldukça geniş bir biçimde başvurulan bir kavram olarak karşımıza çıkıyor ve yararlı (pozitif) dışsallıkları ifade ediyor. Aslında network dışsallıkları kavramı yeni bir olgu değil. Networkler ve network dışsallıkları, ürünleriyle beraber ekonomide her zaman vardı. Bir telefon networkunun olduğu her yerde, demiryollarında, vb. yararlı network dışsallıklarına rastlamak mümkündü. Ne var ki, gözlemler, yüksek teknoloji içeren endüstrilerin network dışsallıklarının yarattıkları etkiler konusunda farklı bazı özellikler gösterdikleri için daha fazla önemli rol oynadıklarını göstermektedir (Liebowitz, Margolis;1994; Arthur;1996; Kelly; 1997, Irons; 1998, Shapiro,Varian; 1999).

Network dışsallıkları temel olarak, aynı ürünün kullanılan miktarı arttıkça ürünün değerinin arttığı gözleminde hareket etmektedir. Yeni teknoloji ürünlerinin hemen hepsinde bu özelliğe rastlamak mümkündür. Pozitif Network dışsallıkları genel olarak ikiye ayrılmaktadır bunlardan birincisi doğrudan dışsallıklar, diğeri ise dolaylı dışsallıklardır (Katz,Shapiro'dan 1985 akt. Liebowitz, Margolis,1994(a)).

4.1.1. Doğrudan Dışsallıklar

Bu tür pozitif network dışsallıkları, ürünü satın alanların (kullanıcıların) sayısı arttıkça, ürünün değerini arttıran doğrudan fiziksel etkilerdir. Örneğin, n sayıda abonesi olan bir telefon şebekesinde, bir abone için potansiyel olarak n (n-1) sayıda potansiyel ürün vardır. Bu durumda telefon ağına bağlanan ilave her yeni tüketici, bütün diğer abonelere 2n düzeyinde potansiyel yeni ürün yaratmış olmaktadır. (Economides, 1996; 6). Diğer bir

söyleyişle networke bağlananların sayısı, arttıkça, ilave olarak bağlanan her kişi, tüm bağlananların yarattığı değeri dramatik bir biçimde arttıracaktır. Başkalarıyla iletişim sağlama yöntemleri ve bilgi alışverişi gibi bir fonksiyonu olan yüksek teknoloji ürünlerinin hemen hepsinde (software, internet, fax cihazları, acrobat reader, telefon, ATM, Kredi kartları vb.) pozitif dışsallıklar sözkonusudur. Başkalarıyla iletişim kurmak üzere tasarlanmış ürünler, hiç kimse kullanmadığında yalnızca "bağımsız bir değere" (autarky value) sahiptir. Ne var ki, ürün başkaları tarafından kullanılmaya başlandığında, bu kullanımla birlikte yeni bir değer (synchronization value) elde etmektedir. Bu ürünlerin kullanıcı sayısı arttıkça, maliyetlerinden daha fazla değer elde edilmektedir. Tüketicilerin popüler ürünleri (network) popüler olmayan ürünlere tercih etmesinin söz konusu olduğu bu durumda "talep yanlı" güçlü ölçek ekonomileri vardır (Shapiro, 1999:5).

4.1.2. Dolaylı Dışsallıklar

Bu tür tür pozitif network dışsallıkları, tamamlayıcı mallarda olduğu gibi, ürünün kullanıcı sayısı arttıkça; "piyasa aracılığı ile" fiyatların, maliyetlerin düştüğünü ve verimliliğin arttığını gösteren "parasal dışsallıklardır". Örneğin bilgisayar kullanımı arttıkça software kullanımının artmasıdır. Tamamlayıcı mal, (yedek parçalar, servis, software) ucuzladıkça ve kolay elde edilebilir hale geldikçe piyasa büyüyecektir. Dolayısıyla sonuç olarak ürünlerin "değeri" piyasalardaki toplam tüketim seviyesi (dolaysız dışsallık) ve yine piyasalardaki bağlantılı ürünlerden (dolaylı dışsallık) etkilenecektir.

Network dışsallıklarıyla çok yakından ilgili olan bir kavram; uyumlu olma (compability) kavramıdır. Tüm bir networkün pozitif dışsallıklarından ve katma değerlerinden yararlanmak için bu endüstrilerde yaygın olarak kullanılan teknik standartlara önemli ölçüde bağlı kalmak gerekmektedir. Örneğin, Microsoft'un Windows programını daha çok istenir kılan, pek çok kişinin bu programı kullanıyor olmasıdır. Program içindeki dosyaların değişimine olanak sağlanması, bireyler ve firmalar arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırması gibi pratik nedenlerle, windows programının kullanıcı sayısı fazladır. Tüm bu nedenlere, yeni bir programı öğrenmek için gerekli zaman ve zahmeti de eklemek gerekir. Örneğin VMS, UNIX shells, Motif, Open Look, MacOS, OSI2, MS-DOS, Windows 3.x ve Windows 4.x in standartları ayrı ayrıdır ve herhangi bir kişinin bunların her birini öğrenmesi belirli bir zaman dilimi gerektirir (Vega, 2000:11).

4.2. Bağlılık Paftası (Path Dependence)

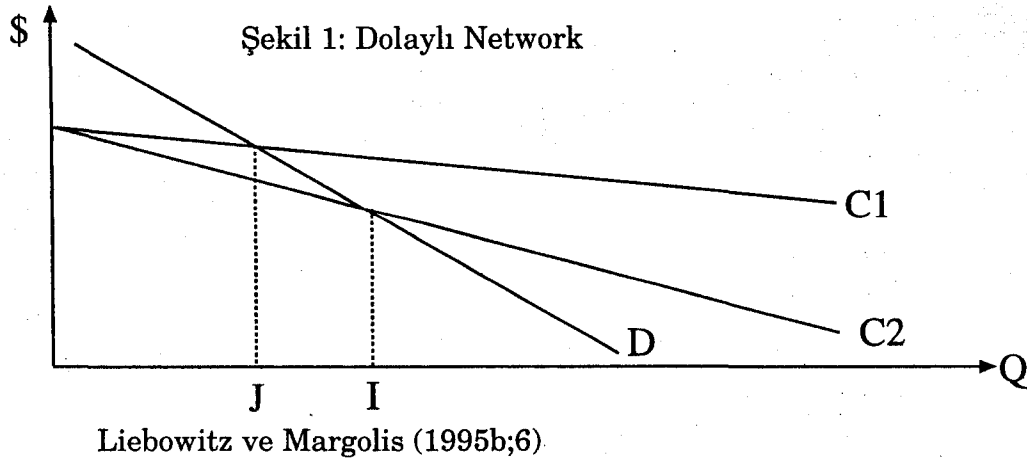
Uyumlu olma (compability) gerekliliği, "bağlılık paftasıyla (path dependence) yakından ilgilidir. Ekonomi literatüründe gelişen bir kavram olan "bağlılık paftasına" göre; tarihsel bir rastlantıyla piyasaya yeni giren bir ürün yeterli bir kullanıcı sayısına ulaştığında, oluşturduğu standartlar piyasada benimsenecek, yaygınlaşacaktır. Aynı alanda sonradan piyasaya giren firmanın ürünü daha az maliyetli ve daha kaliteli de olsa, burada piyasaya ilk giren firma avantajı nedeniyle ürününde bir "kilitlenme etkisi" yaratacaktır. Bireyler bu durumda optimal karar almamış olacaktır. Dolayısıyla bu durum da bir "piyasa başarısızlığı" olarak kabul edilmektedir. Bağlılık paftasına örnek olarak yaygın bir şekilde vido kaset piyasasında BETA - VHS, klavyelerde ise Qwerty - Dvorak sistemleri gösterilmektedir. Her iki örnekte piyasaya tarihsel olarak ilk giren firmanın ürünü; (VHS ve Qwerty) teknik standartlarının yaygınlaşması ve kullanıcı sayısı ile birlikte değerinin artması gibi birbirini besleyen nedenlerle bir tarihsel kilitlenme etkisi yaratmıştır. Kilitlenme etkisi yaratan sözkonusu bu teknolojilerin ise, aslında daha düşük teknolojiler olduğu ileri sürülmektedir.

4.3. Artan Getiriler ve Ölçek Ekonomileri

Genel olarak, enformasyon ve çağdaş teknoloji ürünlerini geleneksel ürünlerden farklı kılan yegane özelliklerden biri; gerekli olan yatırımların yüksek sabit maliyetler gerektirmesi ve bunun yanı sıra marjinal maliyetlerin olabildiğince düşük düzeylerde gerçekleşmesidir. Örneğin; bir yazılımın (software) hazırlanması için araştırma ve geliştirmeyi içeren oldukça yüksek sabit maliyetler gerekmektedir. Buna karşılık ilave kopye maliyetleri ve dağıtım maliyetleri sıfır dolayındadır. Seri üretimden kaynaklanan bu tasarruflar potansiyel ölçek ekonomilerini temsil etmektedir.

İktisatçılar, artan getirilerin her ne kadar mümkün olduğunu kabul etse de, genellikle bunun nadiren gerçekleştiğini düşünürler. Yaygın bakış açısı sabit veya azalan getirilerdir (Liebowitz, Margolis, 1995;12, Shapiro, Varian 1999; 179). Geleneksel ders kitaplarında üretim süreci içinde maliyetler, U biçimindeki maliyet eğrileri ile temsil edilmektedir. U biçimindeki maliyet eğrileri, maliyetlerin kısa ve uzun dönemde eninde sonunda artacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Azalan maliyetli endüstriler geçmişte de vardı kuşkusuz. Ne var ki, yukarıda da belirtildiği gibi yeni ekonomide firmalar açıkça daha fazla azalan maliyet koşullarında üretim yapmaktadır. Modern teknolojilerin ekonomide payının arttıkça, ekonomilerin daha fazla

artan getirlere tabi olacağı, yaygın bir biçimde vurgulamaktadır. Brain Arthur'a göre (1996) azalan getiriler; ekonominin geleneksel sektöründe (işlem endüstrileri) yer almakta, artan getiriler ise yeni ekonomide (bilgi temelli endüstriler) hüküm sürmektedir. Ölçeğe göre artan getirilerle çalışan endüstrilerin uzun dönem arz eğrileri negatif eğilimlidir. Uzun dönem arz eğrilerinin negatif eğilimli olması, endüstri üretimindeki artışın faktör fiyatlarını düşüreceği anlamına gelir. Bu durum, "dolaylı network dışsallıkları" ile yakından ilgilidir. Örneğin, bilgisayar endüstrisinin gelişmesiyle birlikte chiplerin fiyatları düşecektir. Chip fiyatlarının düşmesi ise bilgisayar üreticilerinin maliyet eğrilerinin aşağıya kaymasına neden olacaktır.⁽²⁾ Liebowitz ve Margolis, bu durumu aşağıdaki biçimde göstermişlerdir.

Şekilde görüldüğü gibi, herhangi bir bilgisayar firması için chip fiyatları düştükçe; bilgisayar üreticilerinin maliyet eğrileri düşecek ve endüstri arz eğrisi aşağıya doğru kayacaktır. Aşağı doğru eğimli arz eğrisi, bilgisayarlara tüketiciler tarafından yapılan marjinal harcamaların arz eğrisinin altında

[2] Intel şirketinin kurucu ortaklarından olan Gordon Moore, 1965 yılında mikro chip fiyatlarının işlem gücünün her 18 ayda iki kat artacağını, bunun ise bilgisayarların işlem kapasitelerinde büyük artışlar yaratacağını ve sonuç olarak maliyetleri düşüreceğini öngörmüştü. Gerçekten de son 40 yıldır global bilgisayar gücü, yaklaşık 1 milyar kat artarken, fiyatları işlem kapasitesine göre her yıl yaklaşık olarak %25 hızla düşmüştür. Bu durum yeni ekonomi literatüründe "Moore Yasası" olarak geçmektedir. Örneğin, Intel, 1978'de 8086 chiplerini ürettiğinde, 286, 386, 486 Pentium'dan oluşan x86 serilerinin de temelini atmıştı. 8086, 29.000 transistörün işlevini görebiliyordu. 4 sene sonra gelen 286, 134.000 transistör kapasitesine sahip olmuştu. 1978'de Intel'in 8086'sında her bir transistörün maliyeti, 1.2 cent, her saniyedeki milyon işlem hacmine (MIPS million instructions per second) düşen fiyat 480 dolardı. 1985'de 386'nın her bir transistörün maliyeti, 0.11 cent her MIPS 50 dolar olmuştu. 10 sene sonra çıkan Pentium Pro'lar da her bir transistör 0.02 cent ve her MIPS, 4dolardı (PPI, 1998; s.18).

olduğunu ima eder. Bunun nedeni, chip fiyatlarındaki azalışın daha az maliyete neden olması ve son ilave birimin maliyetinin, ortalama maliyetin altında olmasıdır. Bu nedenle uzun dönem ortalama maliyet eğrisi negatif bir eğri ile temsil edilmektedir. Şekilde görüldüğü gibi, artan getirilere tabi olan endüstride daha düşük fiyatlar ve "kuvvetli dışsallıkların" olduğu varsayımı altında daha fazla üretim gerçekleşmektedir. Bu durum aynı zamanda piyasada yerleşik firmaların ölçek ekonomilerinden yararlanma koşullarını da yansıtmaktadır.

Sonuç olarak network dışsallıkları, bağlılık paftası, artan getiriler ve ölçek ekonomileri her biri, bir piyasaya giriş engeli olarak değerlendirilir ve tekolci eğilimleri yarattığı ifade edilir. Network dışsallıkları nedeniyle kullanıcı sayısının artması, yüksek teknoloji (high tech) ürünün değerini arttıracak; ürünün değeri arttıkça, tüketiciler daha çok kullanılan bu ürünü tercih edecektir. Bu aşamada, bağlılık paftası argümanına uygun olarak tüketicilerin büyük bir kısmı tarafından kullanılan ürünün teknik standartları yayılacak ve piyasada geniş ölçüde bu standartlar geçerli olacaktır. Temelleri kurulmuş olan teknik standartların yayılmasından dolayı, kullanıcıların ürünü değiştirme maliyetleri yüksek düzeyde gerçekleşecek, ayrıca bu standartların adaptasyonundaki pratiklik ve aynı standartları "çoğunluğun" kullanıyor olması tüketicilere cazip gelecektir. Diğer yandan bu teknolojilerin kullanıcıları, desteklemeyen standartlar kullandıkları takdirde, Gallagher ve Wang'ın söylemiyle "yaya kalmaktan" korkacaktır (1999;4). Tüketicilerin bu sadakati karşısında piyasada önemli ölçüde yer edinen yüksek teknoloji ürünü, bu durumda bir yandan talep yanlı güçlü ölçek ekonomilerinden yararlanırken, diğer yandan da yeni ekonominin "artan getiriler yasası"na tabi olduğu için azalan maliyetlerle çalışacak, üretim miktarı arttıkça uzun dönem ortalama maliyetleri sürekli azalacaktır. Büyüklükten kaynaklanan ölçek tasarrufları ile seri üretimden kaynaklanan tasarruflar birleşecektir. Tüm bu birbirini besleyen stratejik etkiler, piyasada önemli ölçüde bir tekelleşme etkisi yaratacak, "doğal tekelleri" gündeme getirecektir. Bu, ölçeğe göre artan getirilere tabi endüstrilerde, üretim arttıkça ortalama maliyetlerin sürekli düşmeye devam etmesi durumunda; iktisadi etkinliğin, piyasada sınırlı sayıda firma gerektirmesindenir. Ölçek ekonomilerinden doğan bu tekeller, doğal tekeller olarak anılır ve yüksek teknoloji ürünleri piyasasında tekellerin, doğal tekel özellikleri taşıdığı yaygın olarak öne sürülür.

Diğer yandan, bu faktörlerle bağlantılı bir biçimde, şirket birleşmeleri ve şirketler arası işbirliği stratejileri de, bu piyasalarda tekelleşme eğilimlerinin bir nedeni olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle tekel karşıtı pek çok davada, bu stratejiler mercek altına alınmaktadır. Aşağıda bu etkenler ele alınmıştır.

4.4. Şirket Birleşmeleri, İşbirliği Stratejileri

Günümüzde globalleşmenin artmasıyla birlikte, artan rekabet koşulları karşısında, çoğu firma, ticaret stratejisini yeniden belirlemek durumunda kalmaktadır. Bu nedenle son yıllarda dünyada, şirket birleşmeleri, satın almalar ve işbirliği anlaşmaları, geçmişte hiç olmadığı kadar hızla devam etmektedir. Thomson Financial Securities verilerine göre, dünya çapında sadece 2000 yılının ilk yarısında şirketler arasında birleşme ve satın alma faaliyetlerinin sayısı 17.700'ü bulmuştur. Bu, toplam olarak 1.88 trilyon dolarlık bir büyüklüğü temsil etmektedir.

ICT endüstrileri ise, bu süreçte önemli rol oynadığı görülmektedir. Mevcut verilere göre, 1980'ler ve 1990'lar karşılaştırıldığında, enformasyon teknolojisi ve biyoteknik gibi alanlarda gerek bölgeler arası, gerek bölgesel ittifaklar önemli ölçüde artmıştır. Goldman Sach'ın verilerine göre, 2000 yılında global teknoloji firmaları arasındaki birleşme ve satın almaların dünyadaki birleşme satın almalar içindeki payı %34'tür ve bu faaliyetler, 358 milyar dolar bir büyüklüğe denk gelmektedir. Bu işbirliği stratejileri ABD, Avrupa ve Japonya arasında ve yine bu bölgelerin kendi aralarında yoğunlaşmıştır. Bu tür stratejiler, birleşme ve işbirlikleri, sermaye donatımlarının satın alınması, bilgi yoğun hizmetlerin sağlanması, hünerli işgücünün mobilitesi, bilimsel kurumların aralarındaki işbirliği ile yurt içi veya global kanallarla gerçekleşmektedir (OECD 2000: 38,39). Bunun yanı sıra genel bir eğilim olarak, global mal ticareti en fazla yüksek teknoloji ürünleri arasında gerçekleşmekte ve bilgi teknolojisi ile globalleşme birbiriyle yakın bir biçimde bağlı hale gelmektedir.

Aslında enformasyon ve iletişim teknolojilerinin global karakteri, bu tür anlaşma ve birleşmeleri önemli ölçüde zorunlu hale getirmektedir. Yönetim uzmanı Peter Drucker ve diğer uzmanlar network sistemi içinde ortaklık ve işbirliği biçimindeki çalışma dinamiklerinin, yeni ekonomide temel bir organizasyon ilkesi olduğunu belirtmektedir. Yeni ekonomide sosyal sermayenin, işbirliği ve anlaşmaları besleyen bir faktör olarak, belki de fiziksel sermaye kadar önemli hale gelmesi bu süreçte etkili rol oynamaktadır (PPI 1998; 15).

ICT endüstrilerindeki birleşme ve çeşitli biçimlerde gerçekleşen işbirliği stratejilerinde firmaları anlaşma ve ittifaklara zorlayan en önemli etkenlerden birisi, yukarıda aktarılan enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki de-facto teknolojik standartlardır. Söz konusu koşullar altında "etkin rekabet"; yaygın standartların uygulanmasında işbirliğine gidilmesi veya yeni geliştirilecek teknolojik standartlar için ortak stratejiler geliştirilmesini gerektirmektedir. Örneğin; son zamanlarda Microsoft, Compaq ve Intel aralarında, dijital abonelik hattı teknolojisi için bir konsorsiyum ilan etmiştir. Bu konsorsiyumla birlikte, teknoloji, telefon hatları üzerinden internete ulaşmak isteyen abonelere daha hızlı bir ulaşım kolaylığı sağlamaktadır (Shapiro ve Varian 1999: 202).

Diğer yandan yeniliklerin ve ilk kopye maliyetlerinin yüksekliği firmaları anlaşma ve ittifaklara zorlayan diğer bir etkidir. Bilgi yoğun hizmetler, bilgisayar, araştırma ve geliştirme ve bunların eğitimi gibi hizmetler, gelişmiş ekonomilerin en dinamik ve hızlı büyüyen sektörleri haline gelmiştir. Teknolojiler sürekli yenilik gerektirmekte, yenilikler ise bilimsel öncülük gerektirmektedir. Firmalar bu alanda yenilikleri ve yenilik getiren ürün ve hizmetleri arz etmeyi sürdürebildikleri takdirde ayakta kalabileceklerini farkındadır. Ne var ki, bu alanlarda yeniliklerin maliyeti ve riski artmış, tek bir firmanın kaldırabileceği maliyet ve risk ölçütlerinin ötesine geçmiştir. Kaldı ki, piyasalar daha global hale geldikçe ve yeniliklerin maliyeti arttıkça, ölçek ekonomileri daha fazla önem kazanmaya başlamıştır ve pek çok endüstride, firmaların optimal ölçek büyüklüklerinin arttığı görülmektedir. Ayrıca, teknolojinin daha kompleks hale gelmesiyle, belirsizlikler artmış, büyük firmaların, yapmaları gereken yenilikler için araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ülkelerindeki şirket laboratuvarlarında sürdürmeleri zorlaşmıştır (OECD 2000: 42). Bu nedenle özellikle 1990'lardan sonra uluslar arası patent anlaşmalarında, Silikon Vadisi örneğinde olduğu gibi bölgesel bütünleşmelerde artış gözlenmekte; şirketler bilgiye ulaşabilmek ve uzmanlaşmak için yeni teknolojilerin olanaklı kıldığı çeşitli ve farklı kanallara ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda yeni ekonomide "rekabet" birlikte çalışmayı gerektirmektedir. Bu koşullar ise, endüstrinin kolayca tekelci bir yapıya dönüşmesinde etkili rol oynamaktadır.

5. Tekelleşmeye Karşı Kamu Müdahaleleri

Tekelleşmeye karşı yapılan kamu müdahalelerinin teorik temelleri endüstriyel organizasyon ekonomisine dayanmaktadır. Endüstriyel organizasyon teorisi, firma ve endüstrilerin bulunduğu piyasalardaki rekabetin derecesini, yani piyasa yapısını (structure), yönetim koşullarını (conduct) ve performansını sorgular. İktisatçılar herhangi bir piyasanın yapısını değerlendirirken, genellikle, bu piyasadaki mal ve hizmetleri sağlayan firma sayısına, piyasaya giriş engellerine ve ürün farklılaştırma derecesine bakar. Ne var ki bu geleneksel bakış açısının, günümüzde en azından önem sıralamasının değiştiği veya değişmesi gerektiği tartışılmaktadır. Örneğin, Geleneksel HHI değerleri temel bir göstergedir ve bir araç olarak öncelikli bir tesbit sunar. Ama bunun dışında, yani piyasayı paylaşan firma sayısı kriterinin ötesinde; verimli çalışabilecek potansiyel işletmelerin piyasaya giriş kolaylıkları gibi değerlendirmelerin daha gerekli olduğu konusunda fikirler geliştirilmektedir (Neely, 1998; 1, The Economist, 7.10. 2000; 108.). Buna göre; hükümetler piyasaya müdahale etmeden önce piyasanın rekabetçi tanımını iyi yapmalıdır. Piyasa tanımı dar ve statik olarak yapılacak olursa, potansiyel olarak -sosyal- maliyeti yüksek olan müdahaleler gündeme gelebilecektir. Dolayısıyla sorun; piyasayı paylaşan firmaların, "büyüklüğü" ya da tekel olmaları değil, rekabetin piyasa gücü kullanarak engellenmesi ve firmalar tarafından bu engellenmenin meşru olmayan yollarla gerçekleştirmiş olmasıdır. Aslında yukarıda aktarılan bakış açısı ABD'nin tekelleşmeye karşı 1980'li yıllardan beri benimsediği yöntem ve politikalarla çok uzak bir çizgi izlememektedir. ABD'de 1970'lerin sonuyla 1980'lerin başında (hemen hemen tüm dünyayı da saran) uygulanan yaygın liberizasyon politikalarının hukuk sistemine yansımaları, tekelciliğe karşı devletin bakış açısında önemli ölçüde değişikliğe neden olmuştur. Yüzyılın başından beri devam eden, "büyük kötüdür" anlayışı terk edilmiş; "makul olma kuralı"artık daha geniş bir açıdan yorumlanarak, temel alınmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, 1990'larda enformasyon ve iletişim sektöründeki yenilik ve gelişmeler ivme kazanarak devam ederken; diğer yandan bu sektörlerin tekelleşmeyi nerdeyse kaçınılmaz kılan yapısal iç dinamikleri karşısında tekelleşmenin gerçek dünyada artık "doğal" bir piyasa biçimi olduğu konusunda geniş bir fikir birliği oluştu. İktisat teorisinde de 80'li yıllarda egemen olan piyasa temelli teoriler yerini, stratejik rekabet için daha sofistike ve dinamik modelleri içeren teorilere bırakması de-facto koşulların

sorgulanmasını kolaylaştırdı. Yasal platformda ise, anti teknelci uygulamalarda artık "makul olma kuralı" teknelci firmanın elindeki piyasa gücü ile piyasaya zarar vermesini önlemeyi gerektirmekteydi. Yasal otoriteler bu anlayış doğrultusunda yeni ekonomideki rekabet koşullarını sağlamak için piyasaya zaman zaman müdahale etmektedir. Avrupa'da telefon, Amerika'da yazılım endüstrilerine odaklanan müdahaleler son yılların gündemini oluşturmaktadır.

5.1. Microsoft Olayı

"Microsoft olayı" teknolojik olarak yenilik getiren endüstriler açısından kamu müdahaleciliği alanında bir "ilki" temsil etmesi nedeniyle literatürde en fazla tartışılan bir örnek olay olmuş; belki de bu alanda bir simge haline gelmiştir. Bu olay, anti teknelci müdahalelerin yeri, sınırları ve işlevlerinin sorgulandığı arenada bir referans noktası olarak ele alınmaya başlanmıştır.(3)

Aşağıda önce, Microsoft örneği verilecek, ardından bu örnekten yola çıkarak devletin teknelci eğilimlerin önemli ölçüde devlet müdahalesi gerektirdiği görüşleriyle, devletin sınırlı müdahalesini savunan görüşler ve bu görüşlerin dayanakları analiz edilecektir.

Ekim 1998 tarihinde dünyanın en büyük yazılım şirketi olan Microsoft aleyhine açılan tekel davası 7.Haziran.2000'de sonuçlanmıştı. Dava sonucunda Amerikan Adalet Bakanlığı Anti Tröst Dairesi, Microsoft'un işletim sistemleri (Windows İşletim Sistemi) ve yazılım uygulamalarının (Word, Excel, Internet Explorer, vb.) bağımsız iki ayrı firmaya bölünmesine karar verdi. Temel olarak Sherman yasasının (1890) özellikle 2. Bölümünün ihlal edildiği gerekçesiyle alınan bu kararda; mahkeme, Microsoft'un PC işletim sistemleri piyasasında tekel gücünü tesis etmek için yasal olmayan ve anti rekabetçi uygulamalara gittiği ve bunun yanısıra Microsoft'un, browser piyasasını tekelleştirme çabalarına girdiği sonucuna varmıştır (karar metni madde 9,21,24; akt. Shapiro,2000:2). Yukarıdaki bu temel bulguların dayanaklarına göre, Microsoft; rakipleri olan Netscape ve Sun'ın piyasadaki başarılarını ve teknolojiye yeniliklerini yok etmek için bir seri anti rekabetçi davranışta bulunmuş, bunun yanısıra piyasadaki hakim konumunu kullanarak, bilgisayar üreticileri, internet servis sağlayıcıları ve web siteleriyle bağlayıcı sözleşmeler yapmıştır. Tüketiciler işletim

[3] 1970'ler boyunca ABD Adalet Bakanlığı ile IBM şirketi arasında anti tekel davaları sürmüştü. Ne var ki bu süreç sonunda bir karar alınamamıştı. Hatta bu yargı sürecinden IBM'in kazançlı çıktığı öne sürülmektedir (Shapiro, Varian, 1999;310).

sistemlerinde başta Netscape ve Sun olmak üzere firmalar yoluyla geliştirilen ürün teknolojilerine ulaşamamış, böylece seçme özgürlükleri kısıtlanmış, zarar görmüştür. Görüldüğü gibi burada mahkeme tarafından Microsoft'a atfedilen suçlama, tekel olması ya da "çok büyük" olması değil, yasal olmayan yöntemlerle tekelini koruması ve yeni piyasalara uzanmasıdır.

Microsoft'un iki ayrı şirkete bölünmesi yoluyla gerçekleştirilen yeni organizasyondan umulan muhtemel sonuçlar ise şöyle özetlenebilir: Daha önce sadece kendi işletim sistemi olan Windows ile uyumlu yazılım üreten uygulama şirketi; şimdi ürün pazarını genişletmek için, yazılımlarını piyasadaki tüm işletim sistemleriyle uyumlu olacak bir şekilde üretmeye çalışacaktır. Bu "visual basic" gibi "ara" yazılımlar için de geçerli olacaktır. Bu sayede bu "ara" yazılımlar kullanılarak oluşturulan yeni yazılımlar da rakip işletim sistemleriyle uyumlu olabilecektir. Böylece, tüketicilerin sistem tercihinde en önemli etken olan yazılım faktörü önemini yitirecektir. Artık yazılımlar pek çok işletim sistemi ile uyumlu olacağından, tüketici, donanım ve işletim sisteminin hız, güvenilirlik, çökme (crash) yüzdesi ve işlevsellik gibi diğer özelliklerine bakarak, seçme özgürlüğüne kavuşacaktır. Bunun yanı sıra, diğer işletim sistemleri üreten firmaların önündeki piyasaya giriş engelleri azalacaktır. İşletim sistemi şirketi de buna benzer şekilde, piyasa payını arttırmak için diğer yazılım şirketleri ile işbirliğine gidecek ve yazılımlarını kendi işletim sisteminde verimli çalışabilmesi için işletim sistemi bilgilerini bu yazılım şirketleriyle paylaşacaktır. Bu da, rakip yazılım şirketlerinin rekabet gücünün artmasıyla sonuçlanacaktır. Romer'a göre işletim sistemindeki artan rekabet, fiyatların daha da düşmesiyle sonuçlanacak; bu da tüketicilerin refah seviyesini olumlu etkileyecektir (Romer, 2000:28).

5.2. Devlet Müdahalesinin Önemli Olduğunu Vurgulayan Yaklaşımlar

Bu yaklaşımda; yüksek teknoloji ürün piyasalarının özgül koşullarından kaynaklanan bazı yapısal özelliklerinin tekelleşmeye görece olarak daha yatkın bir ortam hazırladığı fikri yaygındır. Geleneksel ölçek ekonomileriyle kıyaslandığında, hem network dışsallıkları, hem de ölçeğe göre artan getiriler, yeni ekonomi ürünlerinde çok daha kuvvetlidir. Dolayısıyla piyasaya giriş engelleri daha artmıştır (Farrell ve Saloner 1986; Shapiro 1999; Irons 1998; Hall ve Hall 1999; Gallaupher ve Wang 1999). Örneğin, The Economist dergisinde yer alan bir görüşe göre; "20. Yüzyılın başlarında,

eğer bir firma rakiplerinden iki kat büyükse, ortalama birim maliyeti %10 daha düşük olabilirdi. Bugün eğer, bir yazılım firması, rakiplerinden iki kat daha büyükse, ortalama birim maliyeti %50 daha düşük olabilmektedir" (The Economist, 23.09.2000;29). Piyasaya girişte karşılaşılan "doğal engellerin" bu güçlü etkisinin Microsoft'u lider konuma getirdiği sık sık gündeme getirilmektedir. Irons; eğer network dışsallıkları nedeniyle "en büyük" "en iyi" yaparsa, doğal tekeller artacaktır demektedir ve Microsoft'un piyasalara hakim olan işletim sistemi MS Windows'un işletim sistemeleri piyasasını ele geçirmesinin önemli bir nedeninin de network dışsallıkları olduğunu belirtmektedir (Irons, 1998;2).

Piyasaya ilk girişte oldukça yüksek bir sabit maliyet gerektiren araştırma ve geliştirme faaliyetleri, fikri haklar, patentler gibi mutlak maliyet avantajları, network dışsallıkları, teknik standartlar ve ilk girenin avantajı (bağlılık paftası) gibi piyasa gücünü etkileyen yapısal (doğal) faktörlerin yanı sıra, bazı stratejik faktörlerin de bu faktörlere ilave olarak tekelleşmeyi arttırdığı da belirtilmektedir. Bu görüşte, tekelci firma, yeni teknolojilerin piyasaya adaptasyonunu engellemek amacıyla veya "yaparak öğrenmenin" faydalarını daha çabuk hayata geçirmek için geçici olarak fiyatları düşük tutabilir veya birleşmeler ve satın almalar yoluyla piyasa gücünü arttırabilir (OCDE, 1997:13-21).

Tüm bu koşullar altında devletin piyasalara müdahale etmesi gerektiğini vurgulayan bakış açılarına göre; piyasa, hükümetin yardımı olmadan fonksiyonlarını iyi yapamamaktadır, Microsoft bu yüzden anti tekelci yasaları çiğnemiştir. Bunun da ötesinde, piyasalarda rekabeti sağlamak amacıyla müdahale, eski ve yeni ekonomi tartışmalarının ötesinde bir anlam taşımaktadır. Piyasa gücünün kötüye kullanılması durumunda, endüstriler arasındaki ayrımın fazla bir geçerliliği yoktur. ABD Adalet Bakanlığı'nda anti tröst bölümünün başkanı Joel Klein, bu konudaki fikirlerini şu şekilde belirtmektedir:

"Piyasa gücünün sağlanması ve elde edilmesinde meşru ve gayri meşru yollar yüz yıldır gerçek anlamda değişmemiştir. Rekabet politikasının temel ilkeleri hala geçerlidir. Microsoft rakip yazılım firmalarını saf dışı bırakmak için işletim sistemlerindeki tekelci gücünü kullanmıştır. Böylece yeni teknolojilerin piyasaya girişlerini zorlaştırmıştır. Yeni ekonomide rekabet politikası için anahtar sorun, piyasa

paylaşımı değil, egemen bir firmanın piyasa gücünü kötüye kullanarak diğerlerinin yenilik yapma cesaretini kırmasıdır"

(The Economist, 23-09- 2000: 33).

Yine Paul Romer'e göre;

"Anti tekelci uygulamalara yeni ekonomide ihtiyaç duyulmadığı fikri; teknolojik değişimin dışsal olduğu, yani endüstrinin yapısından bağımsız olduğu yolundaki yanlış varsayıma dayalıdır. Microsoft olayı, yeteri kadar güçlü firmaların, bazı koşullar altında yeniliklerin önünde bariyer oluşturduğunu göstermiştir.."

(The Economist, 7- 10- 2000: 108).

ABD Adalet Bakanlığının Microsoft ile ilişkili davada görüşlerini sunan Paul Romer, Microsoft'un rekabeti engelleyerek teknolojik yeniliklerin önünü kapattığını ve bu yolla arzı kısıarak tüketiciye zarar verdiğini belirtir. Paul Romer'a göre, piyasalarda yenilik yapanların bu uğraşları sonunda elde ettikleri özel getiri daima sosyal getirinin altındadır. Bu (dışsallıklar) nedenle yenilikler daima olması gerekenin altında bir seyir izler. Durum böyle iken, piyasada Microsoft gibi güçlü oyuncuların yenilikleri yapacak olanların gelirlerine baskı uygulaması ve onların önünü kapatması, sözkonusu koşulları daha da kötüleştirir (Romer, 2000: 27).

Bunun yanı sıra çeşitli çalışmalarda Microsoft'un (sanıldığı gibi) fiyatları düşük tutmadığı belirtilmektedir (Romer, 2000; Warren- Boulton, 1998; Hall ve Hall, 2000). Örneğin Warren- Boulton zaman içinde işletim sistemlerinde PC nin payının gittikçe arttığını vurgulamakta, Hall ve Hall ise, Microsoft'un fiyatlarının maliyetlerinin oldukça üstünde olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre; Microsoft'un kar marjı, dünyadaki herhangi bir büyük şirketin kar marjının oldukça üstündedir. Buna karşılık, Microsoft'un fiyatları tekeli bir firmanın uygulayacağı fiyatların oldukça altındadır. (age; 6 - 23). Aslında Hall ve Hall gibi pek çok iktisatçı da fiyatların açıkça "tekel fiyatlarını" yansıtmadığı ve tekel fiyatlarının oldukça altında olduğu konusunda birleşmektedir. Yani Microsoft'un marjinal maliyet ve marjinal hasılanın kesiştiği noktaya karşılık gelen tekel fiyatını uygulamak yerine, bunun altında bir "limit" fiyat uyguladığını belirtmektedirler. Ne var ki bu söz konusu limit fiyat, marjinal maliyet fiyatlandırmasının da oldukça üzerindedir. Diğer yandan Fisher, Microsoft'un işletim sistemlerinde

browserları bedava sunmasının önemli bir giriş engeli oluşturduğu düşüncesindedir. Bu, Microsoft'un piyasadaki internet browserları için tekel gücünün ele geçirilmesi stratejisinin bir parçasıdır. Kısa dönemde kar maksimizasyonuna gitmeyen firma, uzun dönemde tekel gücünü tesis ederek bunu kolaylıkla telafi edecektir (Fisher,1999;60-64). Diğer yandan Microsoft'un tekel gücünü kullanarak, tüketici rantının daha büyük kısmını elde etmek ve gelirini arttırmak için pratikte, tekellere özgü "fiyat farklılaştırması" uyguladığı belirtmektedir Talep esneklikleri farklı olan akademik kurumlara, küçük veya büyük işletmelere, bilgisayarı satın alırken ve sonrasında işletim sistemlerine; office'in daha gelişmiş versiyonlarına; programların tamamını alanlara; yine işletim sistemlerinde bilgisayar yapımcılarına, diğer tüketicilere farklı fiyat uygulamaktadır (Romer, 2000:28, Hall ve Hall, 2000:28). Diğer yandan yüksek teknoloji ürünleri sunan piyasalarda, tekelleşmenin ürün kalitesi üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalarda, Lambertini ve Orsini (1999), çalışmalarında network dışsallıkları artarken diğer yandan tekelleşme tarafından kalitenin niteliğinin azaltılmakta olduğunu göstermişlerdir. Çıktı arttıkça ürün kalitesi bozulmakta ama buna karşılık, piyasa gücünün yarattığı refah kaybı, ölçek ekonomileri ve network dışsallıkları nedeniyle azalmaktadır. Yani ölçek ekonomileri ve network dışsallıkları açıkça refahı arttırırken, diğer yandan tüketici tercihleri göz önünde bulundurulursa, tüketici tercihlerinin standartizasyon zorunluluğu arz edilen ürünün kalitesini düşürmektedir.

5.3. Devlet Müdahalesine Karşı Çıkan Yaklaşımlar

Bu yaklaşıma göre son yıllarda anti tröst müdahaleler yükselme eğilimine girmiştir ve bu yükseliş, temel olarak; deregülasyon, şirket birleşmelerindeki hızlı artış, globalleşme ve teknolojik değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu değişiklikler piyasa girişlerindeki doğal engellerle birlikte ister istemez eksik rekabet piyasalarını gündeme getirmekte; hükümetler de daha rekabetçi piyasaları sağlamak amacıyla zaman zaman piyasalara müdahale etmektedir. Oysa, ekonomiler oldukça yeni koşullarla karşı karşıyadır ve tekellerin artık bir "kural" haline geldiği bir ortamda geleneksel rekabet politikaları, piyasanın temel gidişini zorlayacak, dinamiklerini zedeleyebilecektir. Bu bakış açısında, yeni ekonomi, farklı yönetim teknikleri, stratejiler ve hükümet düzenlemeleri, farklı anlayış gerektirmektedir (Arthur 1996: dan akt: Liebowitz, Margolis 1996:s.3). Eski rekabet kurallarının enformasyon ekonomisi için artık daha fazla geçerli

olamayacağını savunanlardan, Liebowitz ve Margolis (1996) bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

"Politikacıların uzun zaman önce yaşamış olan ekonomistlerin fikirlerine köle olmaya eğilimli oldukları, Keynes'e atfedilen meşhur bir sözdür. Politikacıların teori ve fikirleri çok fazla dikkate almaları bugün ve bu çağda aşırı iyimser görülebilir. Fakat ekonomik teoriler, bilgisayar endüstrisindeki düzenlemeleri ve anti tröst düşüncüyü açıkça ciddi olarak etkilemektedir. Bakın, sadece teorilerden biri değil ve şimdi yaşamayan iktisatçılardan eski bir teori değil, fakat modern bir ekonomik teori Silikon vadisinden sızmaktadır..." (age s.1).

Geleneksel olarak tekeller, fiyatlarını uzun dönem marjinal maliyetlerinin üzerinde belirler ve tam rekabetçi piyasalarla karşılaştırıldığında toplumun istediğinden daha az ürünü daha yüksek fiyatlardan arz ederek kar maksimizasyonuna giderler. Bu nedenle tekellere müdahaleler yaygındır. Söz konusu müdahalelerle hem üretimin arttırılması, hem de tüketicinin mümkün olan düşük bir fiyatı ödemesi amaçlanır. Yeni ekonomide "doğal tekeller" karakteristiği gösteren tekellere de aynı gerekçelerle müdahale edilir. Geleneksel olarak, gaz, elektrik, telefon ve kablo şirketleri gibi network özelliği barındıran tekeller genellikle doğal tekeldir. Bu tekeller özelleştirilmediği ve regüle edilmediği sürece, devlet tarafından izin verilen yasal tekeller niteliğindedir ve dolayısıyla devletin yakın gözetimi altındadır. Çünkü, burada da tekelcinin üretimi sınırlandırarak ve fiyatları arttırarak büyük ölçekli üretimden sağlanabilecek potansiyel kazançları, tüketicilerden esirgeyeceğinden kaygı duyulur. Bu amaçla genellikle fiyatlara müdahale edilir. Ne var ki, ölçeğe göre artan getiri koşullarında, marjinal maliyetlerin ortalama maliyetlerin altında olması ve sürekli olarak düşmesi nedeniyle geleneksel iktisatta bir etkin fiyat sistemi olan marjinal maliyet fiyatlandırılması mümkün değildir. Firmalar bunu yaptıkları takdirde toplam maliyetlerini karşılayamayacakları için zarar eder. Bu nedenle devlet, ortalama maliyet fiyatlandırılması yoluna giderek mümkün olabilecek en düşük fiyatı belirlemeye çalışır.

Genelde devletin doğal tekellere izin vermesi iyi bir fikir olarak değerlendirilir. Böylece üretim maliyetleri mümkün olan en düşük seviyede gerçekleşmiş olacaktır. Her biri yüksek maliyetle az miktarda üretim

yaparak, toplam çıktıyı paylaşan çok sayıda firma yerine, eğer sadece tek veya sınırlı sayıda firma tüm çıktıyı üretirse, ortalama maliyetler daha düşük bir seyir izleyecektir. Benzer şekilde eğer tüketicilerin hepsi aynı networku kullanırsa, networkun değeri artacak, çok sayıda network olduğu durumda ise; çeşitli üreticiler arasındaki (dolayısıyla standartlar arasında) rekabet, her bir networkun değerini düşürecektir (Liebowitz, Margolis, 1996:4)

Devletin piyasalara rekabeti sağlamak gerekçesiyle müdahale etmesine muhalif olan bakış açıları işte bu noktada seslerini yükseltmektedir. Doğal tekeller, her bir ilave çıktının daha az birim maliyetle üretilmesini sağlayarak, kaynakların daha etkin kullanımına olanak veriyorsa, bu da sosyal olarak arzu edilen en iyi sonuçlardan birini sağlıyorsa -ki bu böyledir. Üstelik, enformasyon piyasalarında talep ve arz yönlü ölçek ekonomileriyle karşı karşıya olan ve doğal tekel özellikleri taşıyan firmalar hiçbir müdahale gerektirmeden tekel fiyatlarının çok altında bir fiyat uygulamasına gidiyor ve çıktıyı kısıtlamıyorsa, müdahale kime hizmet etmektedir? Alan Murrey 11.06.00 tarihinde Wall Street Journal'da çıkan bir makalesinde, anti tekelleci politikanın, yüksek teknoloji firmalarının piyasa payını kısıtladığı takdirde fiyatların yükselebileceğini ve bu durumda tekellerin kırılmasının gerçekte tüketicilere zarar vereceğini belirtmektedir. Murrey şöyle devam etmektedir;

"Böylece belki de tekellere daha fazla tolerans sağlayarak ölçek ekonomilerinin tümünü almalarına olanak sağlayarak, endüstri içindeki hızlı yenilik yaratan bilgi ile onları sürekli olarak tetikte tutmaya sağlayacak bir durum ile karşı karşıyayız."

Murrey; Adam Smith'in 200 yıldan daha fazla bir süre önce, rekabetten uzaklaştıkça, tekellerin rekabeti yok edeceği ve tekellecinin fiyatları yükselterek tüketiciye zarar vereceği fikrinin geride kaldığını, bugünün dünyasında pek çok yeni ekonomi "tarafının" tekelin, gerçekte rekabeti harekete geçirdiği konusunda aynı fikirde olduklarını belirtiyor. Gerçekten de Murrey'in bu Shumpeteryan bakış açısını paylaşan pek çok iktisatçı olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Clinton yönetiminin Hazine Sekreteri; Lawrence Summers, enformasyon temelli ekonomide geçici tekel gücüne sahip olmanın üretimi teşvik ettiğini, bu güç olmazsa, fiyatların marjinal maliyetlerin altında kalacağını ve yüksek başlangıç maliyetlerinin bu

durumda telafi edilemeyeceğini belirtmektedir. Ona göre, bu tekel gücünü elde etmek için devamlı olarak çabalayan şirketler, yeni ekonomiyi yönlendirmektedir ve bütün bu çabaları sonunda ulaşılan "yaratıcı yıkıcılık" ekonomik büyümenin temel sürükleyicisidir. (Akt. Murrey, 2000;2)

Yine bu bakış açısı içinde, yüksek teknoloji piyasalarının başlangıçta yüksek yatırım gerektirmesine karşılık, marjinal maliyetlerin sıfır dolayında gerçekleşmesi ve teknolojik gelişmelerin sürekli devam etmesi, rekabetin oldukça yüksek olmasını gerektirmektedir. Bu durum, narin (kırılabılır) tekeller yaratmaktadır. Piyasada bazı şirketler belli bir süre egemen konumda olabilir, ne var ki, her an rekabet baskısıyla yaşayacak ve eğer verimsiz olmaya başlarsa (eski ekonominin aksine) ayakta kalamayacaktır. Microsoft'un sahibi Bill Gates'in bu açıdan aşağıdaki söylemi bu öngörülerle paralellik taşımaktadır:

"Windows'un bugünkü popülerliği piyasadaki pozisyonunun dokunulmazlığı değildir. Bundan sonraki Windows'un yapılandırılmasının potansiyel mali ödülü o denli büyüktür ki, ona meydan okuma arayışı içinde olan yeni teknolojiler hiç bir zaman eksik olmayacaktır. IBM, SunMicrosystem ve Oracle gibi güçlü rakipler, tam olarak Windows'un yerini tutacak yeni bir yazılım geliştirmek için her yıl milyonlarca dolar harcamaktadır. Windows'un fiyatlarının bu kadar düşük olmasının tek nedeni budur. Eğer biz fiyatlarımızı arttırıp, yenilikleri yapmasaydık veya kullanıcılarımızın talepleriyle bütünleşmekte duraksasaydık (internet desteği gibi), piyasa payımızı hızla kaybederdik.."

(Bill Gates, The Economist, 13.06.1998 ;19).

Bu durumda, enformasyon teknolojisini içeren piyasalarda tekeller sadece geçici bir deneyimdir. Bir yandan tekelci endüstride aşırı karların varlığı piyasaya girişleri arttırabilecek ve bunun da ötesinde teknolojik gelişme ve güçlü rekabet nedeniyle bugünkü piyasa, sonunda küçük firmalara kalacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi devlet müdahalesine karşı çıkan iktisatçılardan bazıları ise piyasaya girişteki engellerin varlığına da önemli ölçüde karşı çıkmaktadır. Örneğin; aynı zamanda Microsoft'un danışmanları olan Liebowitz ve Margolis (1996,1999) ile Schmalensee (1999), Microsoft'un başarısı üzerindeki network etkilerinin rolüne şüpheli yaklaşmaktadır.

Sözkonusu iktisatçılar, network etkileri ve bununla ilişkili olan "bağlılık paftası" nedeniyle gerçekleşen tarihsel kilitlenme (lock in) teorisini destekleyen örnekleri eleştirmektedir. Liebowitz ve Margolis bu konudaki düşüncelerini şu biçimde aktarmaktadır:

"Bu teorilerin taraftarları yanlış klavyeler üzerinde yazdığımızı, yanlış video kasetler ile kayıt yaptığımızı ve yanlış arabalar kullandığımızı iddia ettiler. Buradaki örnekte olduğu gibi, hükümete güvenmekle daha iyi durumda olacağımız söylenildi, bu bakış açısı içinde, bize en fazla yarar sağlayacak ürünler, bizim için ayıklanacaktı."

(Liebowitz ve Margolis 1999; 1).

Liebowitz ve Margolis'e göre, 1980'lerin kişisel bilgisayarları, 'bugünkü bilgisayarların pek çok özelliğinden yoksundu. Macintosh'un sunduğu grafik özellikleri, hem tam verim sağlayamamasından, hem de yazıcıların çok pahalı olması nedeniyle cazip değildi. Ayrıca, birçok bilgisayar kullanıcısı da aynı anda birden çok program kullanmamakta (multi tasking), tersine tek program kullanmaktaydı. Bu nedenle pek çok tüketici için, daha basit olan DOS teknolojisini kullanmak rasyonel bir seçimdi. Ancak, tüketiciler DOS'u tercih etmekle düşük teknolojiye de kilitli kalmadı. Tersine, DOS tabanlı PC'ler, Macintosh'un tüm avantajlarına sahip olan bugünün Windows sistemlerine dönüşmüştür. Yine Qwerty klavyeler, Dvorak sisteminden; VHS ise BETA video teknolojilerinden teknolojik olarak üstündür. Piyasa, network etkileri nedeniyle düşük teknolojilerin yaşamasına -optimal olmayan davranışlara- izin vermemektedir. Bunun da ötesinde. Network etkilerinin "dışsallık" olarak değerlendirilmesi için piyasa tarafından içselleştirilmemesi gerekir. Oysa dolaylı network dışsallıkları (tamamlayıcılık dışsallıkları) piyasa aracılığı ile ortaya çıkan parasal dışsallıklardır ve "net kayıp" yaratmazlar. Doğrudan dışsallıklarda ise network içinde faaliyet gösteren firmaların mülkiyet biçimleri önemli rol oynar. Network faaliyeti içindeki pek çok firmanın mülkiyeti özel ellere düşer ve bu sahiplik ilişkisi patent, yazılım veya marka hakları ile korunur. Bu durumda network etkilerinden sağlanan dışsallıkların bedeli ödenemiş; dışsallıklar içselleştirilmiş olur.

Diğer yandan, South -Western College yayın merkezi tarafından internette yayınlanan bir görüşe göre; ABD'de, anti tekel yasalar "yorumlandığında" Microsoft'un, bilgisayar işletim sistemlerinde

tekelleşmeyle ilgili olarak suçlu bulunabilmesi için, sadece piyasadaki gücünü kullanarak, rekabetçi bir fiyatın üstünde aşan bir fiyat istemiş olması gerekir. Oysa rekabetçi fiyatı belirlemek ise o denli kolay değildir. Bu tür fiyatlar doğrudan gözlemlenmez. Dolayısıyla, araştırma geliştirme maliyetlerinin çok önemli bir yer tuttuğu Microsoft gibi bir şirketin bireysel yazılım ürünlerini doğru bir biçimde değerlendirmek ve üretim maliyetlerinden fiyata ulaşmak oldukça problemlidir. (South Western College Publishing, 2000:1).

6. Sonuç

Yeni teknolojilerin "yeniliği" göz önüne alındığında, yaşanan deneyimler ışığında rekabette "amaçlar" konusunda tartışmaların devam edeceği ve devam etmesi gerektiği görünmektedir. Ne var ki, yukarıda aktarılan tartışmalar aslında önemli ölçüde, Adam Smith'den beri günümüze değin süren tartışmalardan çok fazla farklı değildir. Shapiro ve Varian'ın ifadesi ile, Smith'in kasap ve fırıncısı için doğru olan, bugün programcılar, yazılımcılar ve chip fabrikatörleri için de değişmemiştir. Üreticiler arasındaki rekabetçi baskılar, genel refahı maksimize eder ve bu anlamda şirket odaklı bakış açısı ile politika odaklı bakış açısı çok uzak değildir. Burada yeni olan, Microsoft ve Netscape gibi yazılım firmalarının browserlarını bedava sunarken, nasıl olup da "adil rekabet" konusunda "başlarınının derde girdiği" ile ilgilidir. Netscape yönetim kurulu başkanı, Jim Barksdale; hükümetin teknoloji endüstrisine nasıl yardım edebildiğini veya engelleyebildiğini birinci elden gözlemlediklerini söylüyor ve sonuç olarak hükümet ile çalışmanın onu yok saymaktan çok daha verimli bir yol olduğunu belirtiyor (age; 299).

Tüm bunlar, yeni ekonomide temel ve çetin sorulara işaret etmektedir. Teknolojik yenilikler, tekelci gücü aşındırmakta mıdır? Bunun yanıtı, bir bekle gör politikası izleyip, yüksek teknoloji ürünlerini kamu müdahalelerinden "bağışık" tutulması mı olmalıdır? Rekabet engellendiğinde, tüketici refahı da aynı ölçüde azalmakta mıdır? Bunlar içinde belki de en önemli soru ise yüksek teknoloji mal ve hizmet piyasalarında, sırada bekleyen çok sayıda risk sermayedarı, bu piyasaların gerçek birer oyuncusu olabilecek midir?

Konu Türkiye açısından ele alındığında, yeni ekonomi alanında literatürde önemli yer tutan rekabet politikaları ile ilgili gelişmelerin Türkiye'nin gündeminde olmadığı gözlenmektedir. Aslında Türkiye, henüz

yeni ekonomi süreci ile ilgili olarak, sistematik, kapsamlı ve açık bir ulusal politika da belirlememiştir.(4) Ne var ki, yeterli bir ulusal politikadan yoksun olmak, tam olarak oyunun dışında kalmak anlamına gelmemektedir. Zaten, ICT teknolojilerinin global karakteri ve Türkiye'nin dışa açıklık derecesi ve potansiyelleri bunu olanaksız kılmaktadır. Ancak, Türkiye'nin kapsamlı bir ulusal politikadan yoksun olması, başlangıç koşulları denebilecek koşullarda sağlam temellere ve ayrıntılı haritalara dayanmayan bir şekilde oyuna dahil olduğunu gösterir. Oysa, yeni teknolojilere uyum sağlamak ve olası potansiyellerinden yararlanmak; günümüz için ekonomik gelişmenin desteklenmesi anlamını taşımaktadır. Ama yakın bir gelecekte, bu potansiyelleri kullanmak, ülkeler açısından "ayakta kalabilmek" için gerekli olacaktır (I.I.L.S, 2000: 3).

[4] Sekizinci beş yıllık kalkınma planı, 2001 yılı programında yer alan, bilgi ve iletişim teknolojilerine (s.187-193) yönelik olarak belirtilen politikaların; dünyada dramatik bir biçimde yaygınlaşan ve derinleşen yeni ekonomi penceresinden bakıldığında, yeterince sistematik, açık ve kapsamlı olmadığı görülmektedir. Bu program doğrultusunda çeşitli birimlerden oluşturulan, Türkiye Enformasyon Altyapısı Yürütme Grubu (TUENA) çalışmalarını sürdürmektedir.

Kaynakça

- Economides, N., Fedrick, F. (1996) "The Economics of Networks" *International Journal of Industrial Organization* Ekim 1996
- Economides, N., Fedrick, F. (1997) "Compability and Market Structure for Network Goods" *Stern School of Business*, New York University, Ekim 1997 <http://raven.stern.nyu.edu/networks>
- Fisher, M. Franklin (1999) "Direct Testimony of Franklin M. Fisher" United States District Court for the District of Colombia
- Galluagher J.M., Wang Y. (1999) "Network Effects and the Impact of Free Goods: An Analysis of the Web Server Market" *International Journal of Electronic Commerce*, cilt 3, Sayı 4 Yaz 67-88.
- Goldman Sachs (2000) "Brokers & Asset Managers" Investment Research, Şubat
- Gordon, R. J. (2000) "Does the "New Economy" Measure up to Great Inventions of the Past". NBER Working Paper No. 7833.
- Hall, C.E., Hall, R. (1999) "National Policy on Microsoft: A Neural Perspective", <http://www.NetEcon.com>
- Hitt, L., Brynjolfsson, E. (1997) "Information technology and internet firm organization: An exploratory analysis" *Journal of Management Information Systems*, Cilt 2 Sayı 14 Güz, 79-99
- International Institute for Labour Studies (2000) "Electronic Commerce: Some Implications for Firms and Workers in Developing Countries" DP/123/2000
- Irons, J. S. (02.11.1997) "Readings on the "New Economy"" About The Human Internet, <http://www.economics.about.com>
- Irons, J. S. (03.01.1998) "Network Externalities and the New Economy" About The Human Internet, <http://www.economics.about.com>
- Kelly, K (1997) "New Rules for the Economy" Wired Archive, <http://www.wired.com/wired>
- Lambertini, L., Orsini, R. (1999) "Monopoly, Quality and Network Externalities" Working Paper, University of Bologna, Nisan 1999. <http://ideas.ugam.ca/ideas/data/wopbodewp.html>
- Liebowitz, S.J., Margolis, S.E (1994a) " Are Network Externalities a New Source of Market Failure?" 16 Research in Law and Economics, <http://wwwpub.utdallas.edu/~liebowit/netwextn.html>
- Liebowitz, S.J., Margolis, S.E (1995) " Path Dependence, Lock- In, and History" *The Journal of Law, Economics and Organization*, Spring ,1995, pp.205-226
- Liebowitz, S.J., Margolis, S.E (1998) *The New Palgrave's Dictionary of Economics and the Law*, MacMillan, 1998.
- Liebowitz, S.J. Margolis, S.E. (1999) "Chicken Little Comes Home to Roost : A Misplaced and Flawed Economics Theory Bedevils Microsoft", <http://wwwpub.utdallas.edu/~liebowit/netwextn.html>

- Murrey, A. (2000) "New Economy' Shows Monopolies Gaining Strength", *The Wall Street Journal* (11.06.00)
- Neely, M. C. (1998) "Does Big Business Need Teaming?" Regional Economist, Federal Reserve Bank of St. Louis July 1998/c. <http://www.stls.frb.org/publications/re/1998>
- OCDE (1997) "Application of Competition Policy to High Tech Markets" OCDE/GD (97) 44 Competition Policy Roundtables No: 9
- OECD (2000) "A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in Growth" OECD Paris
- Progressive Policy Institute (1998) "The Economy Index: Understanding America's Economic Transformation" Technology, Innovation, and Economy Project, November 1998
- Romer, M. P. (1998) "Declaration of Paul M.Romer" United States District Court for the District of Colombia, civil action No: 98-1232-1233 TPJ
- Schmalensee, R.L. (1999) "Testimony of Professor Richard L. Schmalensee" <http://www.microsoft.com/presspass/trial/jan99/01-11schmal.asp>
- Shapiro, C., Varian, R. H. (1999) Information Rules Harvard Business School Press United States of America
- Shapiro, C. (1999) "Competition policy in the Information Economy" Working Paper, University of California at Berkeley Ağustos 1999, <http://www.haas.berkeley.edu/~shapiro>.
- Shapiro, C. (2000) "Declaration of Carl Shapiro" United States District Court for the District of Colombia, civil action No: 98-1232-1233 TPJ
- South Western College Publishing (2000) <http://www.swcollege.com>
- The Economist, 13-19.Haziran 1998; s.19
- The Economist The New Economy Survey 23-29 Eylül 2000; s. 5-44
- The Economist 7-13 Ekim 2000; s. 105 – 108
- Thomson Financial Securities Data (2000) <http://www.tfsd.com/>
- Vega, B.(2000) "Why Software is a Natural Monopoly and some Repurcussions" <http://www.ccs.neu.edu/home/bdelaveg>
- Warren – Boulton, F.R (1998) "Direct Testimony of Frederick R. Warren – Boulton" United States District Court for the District of Colombia